I. τὸ περιλαμβάνον τὰ βιβλία καὶ φυλλάδια μὲ ὑποδιαιρέσεις αὐτῶν εἰς 1) λογοτεχνικά, 2) θετικῶν ἐπιστημῶν, 3) ἀνθρωπογνωστικῶν ἐπιστημῶν (sciences humaincs), 4) σχολικὰ καὶ 5) μεταφράσεις.

καὶ II. τὸ περιλαμβάνον τὰ περιοδικὰ μὲ ὑποδιαιρέσεις εἰς 1) τέχνης καὶ λογοτεχνίας, 2) Σύμμικτα, 3) θετικῶν ἐπιστημῶν καὶ 4) ἀνθρωπογνωστικῶν ἐπιστημῶν.

Εἰς ἡμᾶς ἐστάλη τὸ τμῆμα τοῦ τόμου τὸ περιλαμβάνον τὰ βιβλία καὶ τὰ περιοδικὰ τῶν ἀνθρωπογνωστικῶν ἐπιστημῶν, καθὼς καὶ τὸν ἀλφαβητικὸν πίνακα τῶν μνημονευομένων ἐν τῷ τόμῳ κυρίων ὀνομάτων.

Ἡ ἀποδελτίωσις τῶν βιβλίων καὶ φυλλαδίων τῶν ἀνθρωπογνωστικῶν ἐπιστημῶν, (ἀριθ. 867—2042) καταλαμβάνει τὰς σελίδας 145—345. Κατ' αὐτὴν δίδεται τὸ ὄνομα τοῦ συγγραφέως καὶ ὁ τίτλος τοῦ βιβλίου γαλλιστὶ καὶ ἑλληνιστί, καθὼς καὶ αἱ βιβλιογραφικαὶ ἐνδείξεις ἑκάστου βιβλίου, ἀκολουθεῖ δὲ σύντομος γαλλικὴ ἔκθεσις τοῦ περιεχομένου τοῦ ἔργου. Ἡ ἔκθεσις τοῦ περιεχομένου ἑκάστου βιβλίου δίδεται συνοπτικώτατα μέν, ἀλλὰ μετὰ πολλῆς προσοχῆς καὶ εὐστοχίας εἰς τρόπον ὥστε δι' αὐτῆς νὰ δίδεται εἰκὼν ἀκριβὴς τῶν κυριωτέρων γραμμῶν αὐτοῦ.

Ἡ ἀποδελτίωσις τῆς δευτέρας κατηγορίας, τῶν περιοδικῶν, δελτίων καὶ ἐπιθεωρήσεων (ἀριθ. 0149—0441) καταλαμβάνει τὰς σελίδας 459—592. Ἑκάστου περιοδικοῦ δίδεται χαρακτηρισμὸς καὶ ἀναφέρεται ὁ ἐκδότης, ἀκολούθως δὲ καταχωρίζονται ὅλα τὰ ἄρθρα κατὰ τὸ εἶδος των, ἀναφερόμενα εἰς τὰ τεύχη ὁλοκλήρου τοῦ ἔτους, μετὰ μνείας συγγραφέως, τίτλου καὶ σελίδος τῶν ἀποδελτιουμένων ἐντύπων.

Τέλος αἱ σελίδες 593—651 τοῦ Βιβλιογραφικοῦ Δελτίου περιέχουν τὸν ἀλφαβητικὸν πίνακα τῶν ὀνομάτων τῶν συγγραφέων τῶν ἀπαντωμένων εἰς τὰ βιβλιογραφούμενα ἔντυπα, ὅστις διευκολύνει τὰ μέγιστα τὸν ἀναγνώστην.

Ἡ συστηματικὴ αὐτὴ ἐργασία εἶναι εὐσυνείδητος καὶ ἐπιμελὴς καὶ τὸ Γαλλικὸν Ἰνστιτοῦτον Ἀθηνῶν παρουσιάζον εἰς τὸ διεθνὲς ἀναγνωστικὸν κοινὸν τὴν ἑλληνικὴν πνευματικὴν δραστηριότητα κατὰ τὸ ἔτος 1960 προσφέρει σημαντικὴν ὑπηρεσίαν εἰς τὴν ἑλληνικὴν γραμματείαν.

Μ. — Α. Γ.

***

ΤΟΤΑΣ ΚΥΡΙΑΖΟΠΟΥΛΟΥ—ΒΑΛΗΝΑΚΗ. Διδάκτορος τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Παρισίων. Διευθυντρίας τῆς Σχολῆς Νηπιαγωγῶν. ***Προσχολικὴ Ἀγωγή. Θεωρία—Μέθοδοι Α'.*** Ἀθῆναι 1963, σελ. 331.

Τὰ θέματα τὰ σχετικὰ μὲ τὴν προσχολικὴν ἀγωγὴν δὲν ἔχουν ἐφελκύσει εἰς τὸν πρέποντα βαθμὸν τὴν προσοχὴν τῶν παιδαγωγῶν μας. Οὔτε ἡ Ἑλληνικὴ Πολιτεία ἔχει ἐπιδείξει πρακτικῶς διὰ τὴν ὀργάνωσιν τοῦ σημαντικωτάτου τούτου κλάδου τῆς ἀγωγῆς ἀξιόλογον δραστηριότητα. Ἡ ὑπάρχουσα περὶ τῆς προσχολικῆς ἀγωγῆς παρ' ἡμῖν παιδαγωγικὴ φιλολογία τυγχάνει ὅλως ἀποσπασματική, ἀναφερομένη εἰς μεμονωμένα μόνον προβλήματα πρακτικῆς ἐφαρμογῆς. Ἐξ ἴσου ἀτελὴς καὶ ἀπροσάρμοστος καὶ πρὸς τὰς ὀργανωτικὰς προόδους καὶ πρὸς τὰς ἀνάγκας τῆς χώρας εἶναι ἡ μέχρι τοῦδε ἰσχύουσα ἐν σχέσει μὲ τὴν προσχολικὴν ἀγωγὴν κρατικὴ νομοθεσία. Διὰ τοῦτο ἀξίζει νὰ χαιρετισθῇ ὡς θεμελιώδους σημασίας συμβολὴ διὰ τὴν προαγωγὴν τοῦ ἀδικαιολογήτως μέχρι τοῦδε παραμεληθέντος παρ' ἡμῖν σπουδαιοτάτου τούτου παιδαγωγικοῦ κλάδου ἡ ὑπὸ τῆς Τότας Κυριαζοπούλου—Βαληνάκη ἐκδοθεῖσα ὑπὸ τὸν ἀνωτέρω σημειωθέντα τίτλον συγγραφή.

Ἡ Τότα Κυριαζοπούλου ἦτο ἡ μόνη ἁρμοδία νὰ προβῇ εἰς τὴν διαπραγμάτευσιν τοῦ θέματος τούτου, λόγῳ καὶ τῶν βασικῶν της καὶ τῶν εὐρυτέρων μεταπτυχιακῶν της σπουδῶν. Εἶναι κάτοχος διπλώματος τῆς Φιλοσοφικῆς σχολῆς τοῦ

ἐν Ἀθήναις Πανεπιστημίου μὲ τὸν βαθμὸν «Ἄριστα» καὶ διδακτορικοῦ διπλώματος τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Σορβώννης. Εἰς τὸ ἐν λόγῳ Πανεπιστήμιον παρηκολούθησε ἐπὶ τριετίαν παιδαγωγικὰς σπουδάς. Ἔσχε δὲ τὴν εὐκαιρίαν νὰ παρακολουθήσῃ ἐν Παρισίοις τὰ μαθήματα διασημοτάτων καθηγητῶν, ὡς τοῦ Merlau—Ponty, Piaget καὶ Cousinet. Ἐπανελθοῦσα εἰς τὴν Ἑλλάδα διευθύνει ἤδη ἐπὶ δωδεκαετίαν τὴν ἐν Καλλιθέᾳ Σχολὴν τῶν Νηπιαγωγῶν λίαν εὐδοκίμως θέτουσα εἰς ἔμπρακτον δοκιμὴν καὶ ἐφαρμογὴν τὰς θεωρητικὰς περὶ τῆς προσχολικῆς ἀγωγῆς ἀρχάς. Παρακολουθεῖ δὲ συνεχῶς τὰ εἰς τὰς Εὐρωπαϊκὰς χώρας συγκροτούμενα περὶ τῶν προβλημάτων τῆς προσχολικῆς ἀγωγῆς συνέδρια, λαμβάνουσα μέρος ἐνεργὸν εἰς τὰς συζητήσεις καὶ ἀνακοινώσεις. Μὲ τὸ ὑπ' αὐτῆς ἐκδοθὲν βιβλίον ἡ Κυριαζοπούλου—Βαληνάκη ἔρχεται νὰ καλύψῃ ἓν ἀδικαιολογήτως μέχρι τοῦδε ὑφιστάμενον εἰς τὴν παιδαγωγικήν μας φιλολογίαν κενόν. Λέγομεν ἀδικαιολογήτως, διότι τὸ θέμα τῆς προσχολικῆς ἀγωγῆς εἶχε συμφώνως πρὸς τὴν ἑλληνικὴν παιδαγωγικὴν παράδοσιν τὸ δικαίωμα νὰ τύχῃ πρωταρχικῆς τοποθετήσεως καὶ προτεραιότητος εἰς τὰς παρ' ἡμῖν παιδαγωγικὰς σπουδάς. Ἡ συγγραφεὺς τοῦ πρὸ ὀφθαλμῶν βιβλίου σημειώνει εἰς τὴν σελ. 11 τὸ ἐν 794C χωρίον τῶν «Νόμων» τοῦ Πλάτωνος, εἰς ὃ γίνεται λόγος περὶ τῆς ἀγωγῆς τῶν παιδιῶν ἀπὸ ἡλικίας τριῶν μέχρις ἓξ ἐτῶν. Πρέπει νὰ σημειωθῇ προσέτι ὅτι ὁ Πλάτων εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ ἑβδόμου βιβλίου τῶν «Νόμων» ἀπὸ τῶν σελ. 788—795 κάμνει εὐρύτατον λόγον περὶ τῆς ἀγωγῆς τῆς πρώτης ἡλικίας τοῦ ἀνθρώπου ἀνατρέχων προσέτι καὶ εἰς τὴν περίοδον τῆς κυοφορίας. Διὰ νὰ καταδειχθῇ ὅτι εἶχεν ἐγκύψει καὶ εἰς ἀκριβολογικὰς μελέτας ἐπὶ τῶν ἐν λόγῳ θεμάτων ἀρκεῖ νὰ ἀναφέρωμεν, ὅτι εἰς τὴν σελίδα 788D ἐξαίρων τὴν σημασίαν, ἣν ἔχει ἡ ἀρχικὴ κατάστασις εἰς ἣν γεννᾶται οἱονδήποτε ζῷον προσθέτει τὴν παρατήρησιν ὅτι τὸ ὕψος τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος δὲν προχωρεῖ πέρα τοῦ διπλασίου ὕψους τὸ ὁποῖον ἀποκτᾷ κατὰ τὸ πέμπτον ἔτος τῆς ἡλικίας «μὴ γίγνεσθαι τὰ γ' ἀνθρώπινα μήκη διπλάσια ἀπὸ πέντε ἐτῶν ἐν τοῖς λοιποῖς εἴκοσιν ἔτεσιν αὐξανόμενα».

Ἡ πρὸ ὀφθαλμῶν συγγραφὴ τῆς Κυριαζαπούλου — Βαληνάκη διαπραγματεύεται τὸ θέμα της κατὰ τρόπον ἀρτίως ἐπιστημονικόν. Εἰς τὴν ἀρχὴν προτάσσει σύντομον «Εἰσαγωγὴν» σελ. 11—18. Σημειώνει εἰς αὐτὴν ὡς ὅριον πρώτης διαχωρίσεως κατὰ τὴν γνώμην τῶν Preyer καὶ τοῦ Wallon τὴν ἡλικία τῶν 3 ἐτῶν. Ὅπως καταφαίνεται ἀπὸ τὰ σχετικὰ χωρία εἰς τοὺς «Νόμους» τοῦ Πλάτωνος τὸ ὅριον τοῦτο ὡς ἐποχὴν διακρίσεως ἐδέχετο καὶ ὁ Ἀθηναῖος φιλόσοφος. Διασαφηνίζει προσέτι ἡ συγγραφεύς μας ὅτι τὸ Νηπιαγωγεῖον δὲν ἔχει τὸν σκοπὸν «νὰ διδάξῃ» ἀλλὰ νὰ «ὁδηγήσῃ» εἰς τὴν ἁρμονικὴν συμβίωσιν, ἥτις εἶναι ἡ βάσις τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς.

Μετὰ τὴν «Εἰσαγωγὴν» ἐπακολουθεῖ τὸ «Πρῶτον Μέρος» σελ. 17—146. Εἰς τοῦτο παρέχονται πληροφορίαι καὶ ἀσκεῖται κριτικὴ ἐπὶ τῶν συστημάτων τῆς προσχολικῆς ἀγωγῆς τοῦ Froebll, τῆς Montessori, τοῦ Decroly καὶ τοῦ Claparède.

Ἐπακολουθεῖ τὸ «Δεύτερον Μέρος» σελ. 147—201. Εἰς τοῦτο γίνεται λόγος περὶ τῶν βασικῶν ἀρχῶν ἐπὶ τῶν ὁποίων πρέπει νὰ στηριχθῇ ἡ ἀνακαίνισις τῶν Νηπιαγωγείων εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Τὸ «Τρίτον Μέρος» σελ. 203—308 ἀποτελεῖ ἔκθεσιν τῶν διὰ τὸ Νηπιαγωγεῖον καταλλήλων πρὸς ἐφαρμογὴν μεθόδων.

Μετὰ τὸ τρίτον μέρος ἀκολουθεῖ ἐκτενὴς βιβλιογραφία περιέχουσα τὰ σχετικὰ ξένα καὶ ἑλληνικὰ συγγράμματα. Μετὰ τὴν βιβλιογραφίαν ἐπιτάσσεται πίναξ τῶν κυριωτέρων λέξεων, ὀνομάτων καὶ ὅρων.

Εἰς τὸ κείμενον τῆς συγγραφῆς παρεντίθεται καὶ μέγας ἀριθμὸς εἰκόνων σχετικῶν μὲ τὰ χρησιμοποιούμενα εἰς τὰ νηπιαγωγεῖα ἐποπτικὰ ὄργανα καὶ τὴν χρησιμοποίησίν των, καθὼς καὶ σχεδιαγράμματα διὰ τὰς νηπιαγωγικὰς ἐγκαταστάσεις.

Ἀφοῦ ἐδώσαμεν εἰκόνα περὶ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς διατάξεως τοῦ περιεχομένου τῆς ὅλης συγγραφῆς, θὰ προχωρήσωμεν εἰς τὰ ἐπὶ μέρους τμήματα μὲ τὸν σκοπὸν νὰ ἐξάρωμεν τὰ σημεῖα ἐκεῖνα ἅτινα καταδεικνύουν τὴν ἀρτιότητα τοῦ πρὸ ὀφθαλμῶν

ἔργου καὶ τὴν βαθεῖαν ἐκ μέρους τῆς συγγραφέως κατοχὴν τοῦ ὑπὸ διαπραγμάτευσιν σπουδαιοτάτου θέματος.

Εἰς τὸ πρῶτον κεφάλαιον τοῦ πρώτου μέρους τὸ θέμα εἶναι ἡ Φρεβελιανὴ μέθοδος. Μνημονεύεται ἐν ἀρχῇ ὅτι ὁ πρῶτος ἱδρυτὴς προστατευτικῶν ἀσύλων διὰ μικρὰ πτωχὰ καὶ ἐγκαταλελειμμένα παιδιὰ εἶναι ὁ ἀλσατὸς ἱερεὺς J. Fr. Oberlin, ὅστις ἔθεσεν εἰς λειτουργίαν τοιαῦτα ἱδρύματα κατὰ τὸ 1770 εἰς τὸ Ban—de—la Roche τῆς Ἀλσατίας. Ἐπακολουθεῖ εἶτα ἡ ἐξιστόρησις τῆς πλήρους περιπετειῶν ζωῆς καὶ πρακτικῆς δραστηριότητος τοῦ Fr. Fröbel (σελ. 19—21), ὅστις εἶναι καὶ ὁ πρῶτος ὀργανωτὴς τοῦ τοῦ «νηπιακοῦ κήπου». Εἰς τὴν σελ. 22 ἡ συγγραφεὺς ἀνατρέχουσα εἰς τὴν αὐτοβιογραφίαν τοῦ Fröbel ἐκθέτει πῶς οὗτος εἰς μίαν στιγμὴν εὐτυχοῦς ἐμπνεύσεως κατὰ τὸ 1840 εὗρεν ὡς κατάλληλον ὀνομασίαν διὰ τὸ σύστημά του τὸ ὄνομα «Kindergarten». Εἰς τὰς σελ. 23—32 περιγράφονται λεκτικῶς καὶ παριστάνονται ἐποπτικῶς τὰ διάφορα εἴδη τῶν «δώρων» (αφαῖραι, κύλινδροι, κύβοι μὲ ποικίλας τομάς, πλίνθοι, πλινθία,σχίζαι, κρίκοι κτλ) καὶ ἐπεξηγεῖται ὅτι σκοπὸς τῆς χρησιμοποιήσεώς των εἶναι νὰ προωθήσουν τὴν αὐτενέργειαν τῶν παιδιῶν καὶ τὴν τάσιν των πρὸς αὐτοέκφρασιν. Ἐπακολουθεῖ εἶτα ἡ κατάδειξις τῆς ἐπιδράσεως, ἣν ἔσχον αἱ φιλοσοφικαὶ ἰδέαι τοῦ Fröbel διὰ τὴν διαμόρφωσιν τῆς παιδαγωγικῆς του μεθοδικῆς. Εἰς τὸ βάθος της, γράφει, ἡ συγγραφεὺς ἡ σκέψις τοῦ Fröbel ἦτο θρησκευτική. Ἡ θρησκεία του ἦτο ἡ βαθυτέρα ἔννοια συγγενείας καὶ ἑνότητος μὲ τὸν Θεόν, ὁ πόθος νὰ χαρακτηρισθῇ πᾶσα ζωὴ ὡς ἐκδήλωσις τοῦ νόμου καὶ τῆς ἐντολῆς τοῦ Θεοῦ (σελ. 34). Εἰς τὸ κεφάλαιον «Διάδοσις τῆς Φρεβελιανῆς Μεθόδου» σελ. 38—42 ὑπογραμμίζεται ὅτι ὁ Fröbel εἶχε τὴν πρόθεσιν νὰ ἀσχοληθῇ μὲ τὴν ἐκπαίδευσιν ὄχι μόνον τῶν παιδιῶν τῆς νηπιακῆς ἡλικίας ἀλλὰ νὰ παρακολουθήσῃ καὶ νὰ καθοδηγήσῃ τὴν ἀγωγὴν τῶν παιδιῶν μέχρι τῆς ὡριμότητός των. Δὲν ἐπρόφθασεν ὅμως νὰ γράψῃ τὰ κεφάλαια τὰ σχετικὰ μὲ τὴν ἀγωγὴν τοῦ ἐφήβου. Ἐν γένει ἡ συγγραφεὺς χαρακτηρίζει τὸ σύστημα τοῦ Fröbel ὡς στηριζόμενον ἐπὶ μεταφυσικῶν βάσεων. Πράγματι δὲ ἡ μεθοδική, ἣν ὑποδεικνύει ὁ μέγας Γερμανὸς παιδαγωγὸς στηρίζεται ἐπὶ τῆς φιλοσοφίας τοῦ πνεύματος. Ἔβλεπεν ὁ Fröbel τὸν κόσμον ὡς δημιούργημα τοῦ πνεύματος, καὶ ἐπίστευεν ὅτι αἱ πρωταρχικαὶ γεωμετρικαὶ μορφαὶ μᾶς καθοδηγοῦν διὰ νὰ κατανοήσωμεν τὸ σύμπαν ὡς δημιούργημα πνευματικόν.

Τὸ εἰς τὴν ἐξέτασιν τοῦ Φρεβελιανοῦ συστήματος τμῆμα τερματίζεται μὲ τὴν ἐξιστόρησιν τῶν εὐγενῶν προσπαθειῶν, ἃς κατέβαλεν διὰ τὴν ἐν Ἑλλάδι διάδοσίν του ἡ ἀρχηγέτις τῆς ἐν Ἑλλάδι νηπιαγωγικῆς παιδεύσεως Σοφία Λασκαρίδου (1842—1916). Ἡ «Σχολὴ Νηπιαγωγῶν» ἥτις τροφοδοτεῖ σήμερον τὰ Ἑλληνικὰ Νηπιαγωγεῖα ἀποτελεῖ τὴν μεγαλυτέραν ἀπόδειξιν τῆς ἐπιτυχίας της.

Τὸ δεύτερον κεφάλαιον τοῦ πρώτου μέρους ἀποτελεῖ παρουσίασιν τῶν σχετικῶν μὲ τὰ Νηπιαγωγεῖα διδασκαλιῶν καὶ ἐφαρμογῶν τῆς Ἰταλίδος παιδαγωγοῦ Μαρίας Μοντεσσόρι (1870—1952). Ἐν ἀρχῇ ἐξιστορεῖται ἡ ζωή της. Ἐξαίρεται τὸ γεγονὸς ὅτι εἶναι ἡ πρώτη ἀντιπρόσωπος τοῦ γυναικείου φύλου, ἥτις κατόπιν σπουδῶν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Ῥώμης ἔλαβε κατὰ τὸ 1896 διδακτορικὸν δίπλωμα ἰατρικῆς. Σημειοῦται ἔπειτα πῶς ἡ Montessori ἀπὸ τοῦ ἔτους 1906 ἤρχισε νὰ ὀργανώνῃ σχολεῖα διὰ τὰ μικρὰ παιδιὰ εἰς μίαν συνοικίαν τῆς Ῥώμης, εἰς τὴν ὁποίαν εἶχε κτισθῆ μέγας ἀριθμὸς πολυκατοικιῶν. Εἰς τὰς σελ. 51—53 παρέχεται συνοπτικὴ ἔκθεσις περὶ τῶν κυρίων χαρακτηριστικῶν τῆς Μοντεσσοριανῆς μεθόδου καὶ τοῦ Μοντεσσοριανοῦ σχολείου. Ἐπακολουθεῖ εἶτα διεξοδικὴ καὶ κατὰ μεθοδικὸν καὶ ἐποπτικὸν τρόπον παρεχομένη περιγραφὴ τοῦ Μοντεσσοριανοῦ συστήματος. Τὰ κύρια θέματα εἶναι ἡ κατάδειξις τοῦ τρόπου, καθ' ὃν τὸ Μοντεσσοριανὸν σύστημα πραγματοποιεῖ τὴν ἀγωγὴν τῶν κινήσεων καὶ τὴν ἀγωγὴν τῶν αἰσθήσεων παρέχον εὐκαιρίας εἰς τὸ παιδὶ πρὸς αὐτενέργειαν ἄγουσαν εἰς γόνιμα ἀποτελέσματα. Ἡ ἔκθεσις συνοδεύεται μὲ τὴν συνεχῆ παράθεσιν εἰκόνων, δι' ὧν παρέχεται πλήρης ἐποπτικὴ διασαφήνισις τοῦ κειμένου. Μετὰ μεγάλης ἀκριβείας διασαφηνίζεται ὁ τρόπος διὰ τοῦ ὁποίου ὁδηγοῦνται οἱ μικροὶ τοῦ Νηπιαγω-

γείου μαθηταὶ νὰ ἀποκτήσουν μόνοι των, χειριζόμενοι διάφορα μέσα, τὰς ἀπαιτουμένας διὰ τὴν γραφὴν καὶ ἀνάγνωσιν ἱκανότητας. Ἐξαίρεται ὁ παιγνιώδης χαρακτὴρ τῶν ἐνασχολήσεων, ὅστις προκαλῶν τὸ ἄμεσον διαφέρον τῶν παιδιῶν ἐξασφαλίζει ὄχι μόμον τὴν πρόσκτησιν ἱκανοτήτων ἀλλὰ καὶ τὴν τήρησιν τῆς τάξεως καὶ τῆς πειθαρχίας. Λίαν ὀρθῶς ἡ συγγραφεὺς ἐνδιατρίβει εἰς τὰς σελ. 71 καὶ 69 εἰς τὰς ὑπὸ τοῦ Μοντεσσοριανοῦ σχολείου ἐφαρμοζομένας ἀσκήσεις τῆς σιωπῆς. Λίαν εὐχαρίστως παρατηρεῖ ὁ ἀναγνώστης ὅτι ἡ συγγραφεὺς εἰς τὰς σελίδας 95—100 προβαίνει μὲ δικαιοσύνην καὶ ἀνεξαρτησίαν σκέψεως εἰς κριτικὴν τοῦ Μοντεσσοριανοῦ συστήματος. Ἀναγνωρίζει τὴν ἀποτελεσματικότητα τοῦ συστήματος ὡς πρὸς τὴν ἄσκησιν τῶν αἰσθήσεων, τὴν ἀγωγὴν τῶν κινήσεων, τὴν ἐπίτευξιν τῆς πειθαρχίας ἄνευ τῆς ἐπεμβάσεως τοῦ διδασκάλου. Δὲν παραλείπει ὅμως νὰ καταλογίσῃ ὡς μειονεκτήματα ὅτι μὲ τὴν εἰσαγωγὴ παιγνιδίων ἐκ τῶν προτέρων καθωρισμένων δὲν παρέχεται ἡ εὐκαιρία πρὸς αὐτενεργὸν καὶ μετ' ἐλευθερίας ἐνεργητικότητα τοῦ παιδιοῦ. Ἐπίσης σημειοῦται ὅτι δυσμενῶς ἐπιδρᾷ τὸ σύστημα καὶ ὡς πρὸς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς φαντασίας.

Εἰς τὰς σελίδας 103—127 παρέχεται ἔκθεσις τῶν θεμελιωδῶν ἀρχῶν τῆς μεθόδου Decroly, εἰς ὅσην ἔκτασιν αὗται ἀναφέρονται εἰς τὴν ἀγωγὴν τῆς προσχολικῆς ἡλικίας. Μνημονεύεται ἡ ἀντίληψίς του ἡ σχετικὴ μὲ τὰ κέντρα τοῦ διαφέροντος καὶ τὴν τριδιάστατον πορείαν τῆς πνευματικῆς ἐνεργητικότητος μὲ ἰδιαιτέραν ἔμφασιν εἰς τὰς περὶ συγκεκριμένης καὶ ἀφῃρημένης ἐκφράσεως (expression) διδασκαλίας τοῦ ἐν λόγῳ παιδαγωγοῦ, παρέχεται δὲ καὶ συνοπτικὴ περὶ τῆς περιφήμου ἰδεοπτικῆς μεθόδου ἔκθεσις, ἐν σχέσει μὲ τὴν ἐφαρμογήν της διὰ τὴν εἰσαγωγὴν τῶν παιδιῶν εἰς τὴν ἀνάγνωσιν καὶ τὴν γραφήν. Ἄξιον ἰδιαιτέρας προσοχῆς εἶναι τὸ IV κεφάλαιον, εἰς τὸ ὁποῖον μὲ ἐποπτικότητα περιγράφονται τὰ παιγνίδια τὰ χρησιμοποιούμενα διὰ τὴν καλλιέργειαν τῶν αἰσθήσεων καὶ τῆς παρατηρητικότητος τῶν παιδιῶν, κατὰ τρόπον ὥστε νὰ προετοιμασθοῦν διὰ τὴν ἀντιμετώπισιν τῶν αἰτημάτων τῆς πρώτης σχολικῆς ἀγωγῆς.

Τὸ ἱστορικὸν τμῆμα τῆς πρὸ ὀφθαλμῶν συγγρσφῆς τερματίζεται μὲ παροχὴν πληροφοριῶν περὶ τῆς συμβολῆς διὰ τὴν προσχολικὴν ἀγωγήν, ἥτις ὀφείλεται εἰς τὸν Ἑλβετὸν παιδαγωγὸν Ed. Claparède τὸν ἱδρυτὴν τῆς λειτουργικῆς ψυχολογίας. Παρέχονται ἐν ἀρχῇ συνοπτικαὶ εἰδήσεις περὶ τῆς ἐπιστημονικῆς του ἐξελίξεως (σελ. 128—131) εἶτα δὲ περιγράφεται ἡ ὀργάνωσις καὶ ἡ λειτουργία τῆς «Maison des Petits» δηλ. τοῦ «Σπιτιοῦ τῶν Μικρῶν» τὸ ὁποῖον ἱδρύθη ὑπὸ τὴν καθοδήγησιν τοῦ Claparède καὶ Bovet κατὰ τὸ 1913 ὑπὸ τοῦ «Ἰνστιτούτου τοῦ J. J Rousseau». Ἡ συγγραφεὺς μᾶς παρέχει λίαν ἐποπτικὴν περιγραφὴν τῆς λειτουργίας, ὀργανώσεως καὶ τοῦ ὑλικοῦ τοῦ ἐν λόγῳ «Σπιτιοῦ» τὸ ὁποῖον παρέχει ἀγωγὴν εἰς παιδιὰ ἡλικίας μεταξὺ 3—9 ἐτῶν. Ὑπογραμμίζει τὴν κατάταξιν τῶν μαθητῶν εἰς τρεῖς τάξεις, ἤτοι εἰς Constructeurs 3—5 ἐτῶν, εἰς Chercheurs 5—7 καὶ Penseurs 7—9. Δι' ἑκάστην ἐκ τῶν κατηγοριῶν τούτων, ἥτις ἀποτελεῖ ἰδιαιτέραν ἐξελικτικὴν βαθμίδα ἀντιστοιχεῖ ὡρισμένον εἶδος παιγνιωδῶν ἐνασχολήσεων, αἵτινες περιγράφονται συνοπτικῶς ὑπὸ τῆς συγγραφέως. Παρέχεται περιγραφὴ τῶν χρησιμοποιουμένων διὰ τὰ παιγνίδια ὑλικῶν καὶ ἐπακολουθεῖ ἀξιολογικὴ σύγκρισις τοῦ συστήματος Claparède πρὸς τὸ τῆς Montessori. Λίαν εὐστόχως ἀποφαίνεται ἡ συγγραφεὺς ὅτι τὸ σύστημα Claparède εἶναι ἀπηλλαγμένον ἀπὸ τὴν παθητικότητα, ἥτις προσιδιάζει εἰς τὸ σύστημα τῆς Ἰταλίδος παιδαγωγοῦ, παρέχει ἔδαφος διὰ τὴν ἐλευθέραν ἀνάπτυξιν τῆς δραστηριότητος τοῦ παιδιοῦ καὶ τυγχάνει ἐνηρμονισμένον μὲ τὴν διαμόρφωσιν τῆς παιδικῆς ἀντιληπτικότητος κατὰ τὰ διάφορα αὐτῆς ἐξελικτικὰ στάδια. Δὲν καλεῖ τὸ παιδὶ νὰ προσαρμοσθῇ πρὸς τὸ σχολεῖον, ἀλλὰ προσαρμόζει τὸ σχολεῖον πρὸς τὸ παιδί. Εἶναι γνωστὸν ὅτι ὁ Claparède ἀφορμώμενος ἀπὸ τὴν ἀρχὴν αὐτὴν εἶπε ὅτι τὸ σχολεῖον τῆς ἐποχῆς μας πρέπει νὰ εἶναι «σχολεῖον ἐπὶ μέτρῳ» école sur mesur.

Ἀπὸ τῆς σελ. 147 ἀρχίζει τὸ δεύτερον μέρος τοῦ ὁποίου τὸ γενικὸν θέμα εἶναι νὰ καταδείξῃ τὰς γενικὰς ἀρχὰς ἐπὶ τῶν ὁποίων θὰ στηριχθῇ ἡ ἐν Ἑλλάδι ἀνάπτυξις

τοῦ Νηπιαγωγείου. Ὑπομιμνήσκεται ὅτι τὴν πρώτην βάσιν ἀπετέλεσε τὸ ὑπὸ τῆς Αἰκατερίνης Λασκαρίδου εἰσαχθὲν Φρεβελιανὸν σύστημα. Ἔκτοτε τὰ Ἑλληνικὰ Νηπιαγωγεῖα ἠθέλησαν νὰ ἐπωφεληθοῦν ἀπὸ τὰς νεωτέρας καινοτομίας καὶ μετὰ προσοχῆς παρακολουθοῦν τὰς νέας μεθόδους καὶ χρησιμοποιοῦν αὐτὰς πειραματικῶς (σελ. 148). Θεωροῦν τὴν ἀποστολήν των καὶ κοινωνικὴν καὶ ἐθνικήν, φροντίζουν δὲ πάντοτε νὰ ἐργάζωνται μὲ μέθοδον ἁπλῆν καὶ φυσικὴν ἔχουσαν ὡς πρότυπόν της τὴν συμπεριφορὰν τῆς μητέρας πρὸς τὸ παιδί. Εἰς τὰς σελ. 152—170 παρέχει ἡ συγγραφεὺς ἐποπτικὴν περιγραφὴν περὶ τοῦ ἀρχιτεκτονικοῦ σχεδίου, ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ὁποίου πρέπει νὰ κτίζεται τὸ Νηπιαγωγεῖον, περὶ τῶν βοηθητικῶν αὐτοῦ χώρων καὶ περὶ τοῦ ἐν γένει ἐξοπλισμοῦ του. Ἐξαίρεται ἡ ἀνάγκη νὰ ὑπάρχῃ εἰς τὴν διάθεσιν τῶν παιδιῶν ἐλεύθερος χῶρος διὰ παιγνίδια καὶ διὰ παρατηρήσεις εἰς τὸ ὕπαιθρον. Εἰς τὸ τμῆμα τοῦτο παρεμβάλλεται καὶ σημαντικὸς ἀριθμὸς ἐποπτικῶν εἰκόνων καὶ σχεδίων.

Εἰς τὸ τρίτον κεφάλαιον παρατίθενται ἀποσπάσματα ἐκ τοῦ ἐπισήμου ἀναλυτικοῦ ἐν ἰσχύϊ Προγράμματος, εἰς τὰ ὁποῖα ἔχει διατυπωθῆ ὁ σκοπὸς τῆς ἀγωγῆς, τοῦ ὁποίου ἡ πραγμάτωσις ἐπιδιώκεται νὰ ἐπιτευχθῇ διὰ τῆς λειτουργίας τῶν Νηπιαγωγείων. Ἡ συγγραφεὺς ἐν σελ. 172 ἐπεξηγοῦσα τὸν τιθέμενον σκοπὸν ἐξαίρει τὴν σπουδαιότητα, ἣν ἔχει διὰ τὴν πραγμάτωσίν του ἡ δημιουργία παιδαγωγικοῦ περιβάλλοντος ἱκανοῦ νὰ βοηθήσῃ τὰ παιδιὰ διὰ τὴν πνευματικήν των ἀνάπτυξιν ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ἁρμονικήν των συμβίωσιν ὡς μελῶν τῆς εἰς τὸ Νηπιαγωγεῖον σχηματιζομένης ὁμάδος. Δέχεται ὡς εὐνοϊκὸν διὰ τὴν ἐπίτευξιν τῶν ὑπὸ τοῦ Νηπιαγωγείου ἐπιδιωκομένων σκοπῶν ἡ συγγραφεὺς τὸν χωρισμὸν τῶν νηπίων τῶν 4—6 ἐτῶν εἰς τάξεις ἐπὶ τῇ βάσει οὐ μόνον τῆς ἡλικίας ἀλλὰ καὶ τῆς πνευματικῆς ἀναπτύξεως Διὰ τὸν χωρισμὸν τοῦτον εἶναι χρησιμοποιήσιμα καὶ εἰδικὰ test. Εἶναι αὐτονόητον ὅτι ὁ χωρισμὸς δὲν θὰ εἶναι διαρκής. Εἰς τὰ διαλείμματα, τὰς προσευχάς, τὰς κοινὰς συγκεντρώσεις ὅλα τὰ παιδιὰ θὰ συγκεντρώνωνται εἰς συνολικὴν ὁμάδα. Ὁ προσανατολισμὸς διὰ τὴν ἀπόκτησιν δεξιότητος πρὸς ἀνάγνωσιν, γραφὴν καὶ ἀρίθμησιν εἶναι δυνατόν, κατὰ τὴν συγγραφέα μας, νὰ ἀρχίσῃ καὶ πρὸ τοῦ ἕκτου ἔτους τῆς ἡλικίας. Εἰς τὸ τέταρτον καὶ πέμπτον κεφάλαιον παρέχονται ὑποδείξεις ἐν σχέσει μὲ τὰς παιδαγωγικὰς ἐνασχολήσεις, εἰς ἃς εἶναι εὐχερὲς νὰ ὠθήσωμεν τὰ νήπια, καὶ ἐν σχέσει μὲ τὸ ὑλικὸν τῶν παιγνιδίων καὶ τῶν ἐνασχολήσεων καὶ τὴν τακτοποίησιν αὐτοῦ. Ἡ αἴθουσα τοῦ Νηπιαγωγείου γράφει ἐν σελ. 180 ἡ συγγραφεὺς πρέπει νὰ εἶναι διηυθετημένη κατὰ τρόπον ὥστε νὰ εὐκολύνῃ ὄχι μόνον τὴν ἀτομικὴν ἀλλὰ καὶ τὴν ὁμαδικὴν ἐργασίαν τῶν παιδιῶν. Ἐντὸς αὐτῆς θὰ σχηματίζωνται χῶροι συγκεντρώσεως πρὸς ὁμαδικὴν ἐργασίαν «πόλοι», «γωνίτσες» καὶ «γωνιὰ καταφύγιο» διὰ δειλὰ παιδιά. Συνιστᾶται νὰ ὑπάρχῃ καὶ «ζωντανὴ γωνιὰ» μὲ ἀντιπροσώπους τοῦ ζωικοῦ καὶ τοῦ φυσικοῦ βασιλείου. Ἐν συνεχείᾳ παρέχονται ὁδηγίαι διὰ τὴν χρησιμοποίησιν πρὸς κατασκευαστικοὺς σκοποὺς ἀκατεργάστου ὑλικοῦ καὶ παρέχονται ὑποδείγματα παιγνιωδῶν ἀπασχολήσεων (παιγνίδια οἰκοκυρικά, ἀναπαραστάσεως ἐπαγγελμάτων, κηπουρικὰ κτλ.). Εἰς τὰς σελ 187 κέ. παρέχεται διάγραμμα ἡμερησίας ἐνασχολήσεως τῶν νηπίων καὶ παρατίθεται τὸ κείμενον τοῦ ἐν ἰσχύϊ Ἀναλυτικοῦ προγράμματος τῶν Νηπιαγωγείων.

Τὸ πρῶτον κεφάλαιον τοῦ τρίτου μέρους τῆς ὅλης συγγραφῆς ἀσχολεῖται μὲ τὸ θέμα τῆς φυσικῆς τοῦ παιδιοῦ ἀναπτύξεως (σελ. 204—219). Παρέχονται ὠφέλιμοι καὶ ἀκριβολογημέναι πληροφορίαι καὶ ὁδηγίαι ὡς πρὸς τὸ ἐξεταζόμενον θέμα. Ἰδιαιτέρας προσοχῆς πρέπει νὰ τύχουν αἱ παράγραφοι, εἰς ἃς γίνεται λόγος περὶ τῆς φυσιολογίας τοῦ νευρικοῦ συστήματος καὶ περὶ τοῦ τρόπου τῆς ἐναρμονίσεως τῆς ἐν τῷ Νηπιαγωγείῳ ζωῆς τοῦ παιδιοῦ μὲ τὰς ἀπαιτήσεις τῆς φυσιολογικῆς του ἀναπτύξεως (σελ. 214—219).

Εἰς τὸ δεύτερον κεφάλαιον (σελ. 220—225) γίνεται λόγος περὶ τῶν σωματικῶν ἀσκήσεων, αἵτινες πρέπει νὰ γίνωνται ἀπὸ τὰ παιδιὰ εἰς τὸ Νηπιαγωγεῖον. Τονίζεται

ὅτι ἡ κίνησις εἶναι διὰ τὸ παιδὶ πρωταρχικὴ ἀνάγκη καὶ ὑποδεικνύονται ἀσκήσεις συντελοῦσαι εἰς τὴν κινητικὴν ἀνάπτυξιν τοῦ παιδιοῦ. Ἡ συγγραφεύς, ἐπειδὴ δὲν θεωρεῖ τὴν αὐθορμήτως ἀπὸ τὸ παιδὶ προερχομένην κίνησιν ἐπαρκῆ, ὑποδεικνύει καὶ περιγράφει ἀσκήσεις ἰσορροπίας, ἐπιτηδειότητος καὶ ταχύτητος καταλλήλους νὰ ἀναπτύξουν κατὰ τρόπον φυσικὸν καὶ παιγνιώδη τὴν κινητικότητα τοῦ παιδιοῦ. Περὶ τῶν παιγνιδίων γίνεται λόγος εἰς τὰς σελίδας 226—230. Παρουσιάζεται κατ' ἀρχὰς τὸ ἀτομικὸν παιγνίδι, ἐπακολουθεῖ δὲ ἔπειτα τὸ ὁμαδικόν. Ἡ αὐθορμησία τοῦ παιδιοῦ, δὲν ἐπαρκεῖ, κατὰ τὴν συγγραφέα, διὰ νὰ ὀργανώσῃ τὸ παιγνίδι. Πρέπει καὶ ἡ Νηπιαγωγός, χωρὶς νὰ θίξῃ τὴν αὐθορμησίαν, νὰ ἀφαιρῇ τὰ ἐμπόδια καὶ νὰ θέτῃ εἰς τὴν διάθεσιν τῶν παιδιῶν τὰ χρήσιμα ὑλικά. Ἀπαραίτητον εἶναι νὰ φροντίζῃ ἡ Νηπιαγωγὸς νὰ μὴ ἀποβαίνῃ τὸ παιγνίδι ἀφορμὴ καταπονήσεως τοῦ παιδιοῦ. Διὰ τὴν χρησιμοποίησιν τοῦ τραγουδιοῦ καὶ τῆς μουσικῆς παρέχονται ὁδηγίαι εἰς τὸ τέταρτον κεφάλαιον. Πολὺ ὀρθῶς παρατηρεῖ ἡ συγγραφεὺς (σελ. 231) ὅτι ἡ ζωὴ τοῦ Νηπιαγωγείου δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ νοηθῇ χωρὶς τὸ τραγούδι. Ἡ Νηπιαγωγὸς θὰ μεριμνῇ νὰ ἀσκῇ τὸ παιδὶ στοιχειωδῶς εἰς τὴν ἀντίληψιν τῶν μουσικῶν φθόγγων μὲ ἁπλουστάτας ἀσκήσεις, κατὰ τὰς ὁποίας θὰ χρησιμοποιῇ καὶ μουσικὰ ὄργανα. Εἰς τὸ Νηπιαγωγεῖον πρέπει νὰ ὑπάρχουν εἰς τὴν διάθεσιν τῶν παιδιῶν μουσικὰ ὄργανα. Πειραματιζόμενα μὲ αὐτὰ τὰ παιδιὰ θὰ ἀποκτήσουν τὴν ἱκανότητα τῆς διακρίσεως τῶν ἤχων καὶ τῆς χρησιμοποιήσεως τῶν μουσικῶν ὀργάνων. Εἰς κάθε παιδὶ πρέπει νὰ παρέχεται ἡ εὐκαιρία νὰ ἐπιβλέπῃ ἓν ὄργανον πρὸς δοκιμαστικὴν χρησιμοποίησιν (μικρὰ τύμπανα, τρίγωνα κτλ.). Ἡ συγγραφεὺς παρέχει ὑποδείξεις, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὁποίων ἡ παιδικὴ δραστηριότης ἠμπορεῖ νὰ προωθηθῇ εἰς τὸ σημεῖον ὥστε τὰ παιδιὰ νὰ συγκροτοῦν ὑποτυπώδη ὀρχήστραν καὶ νὰ χρησιμοποιοῦν αὐτὴν διὰ δραματοποιήσεις ἁπλῶν σκηνῶν τῆς παιδικῆς ζωῆς καὶ χορῶν. Εἰς τὸ τέλος τοῦ κεφαλαίου παρέχονται ὁδηγίαι περὶ τοῦ τρόπου καθ' ὃν πρέπει νὰ ἀναπτύσσεται ἡ ἔμφυτος πρὸς τὴν διὰ τοῦ ῥυθμοῦ ἔκφρασιν τάσις τοῦ παιδιοῦ.

Ἀπὸ τῆς σελ. 245 ἄρχεται τὸ δεύτερον τμῆμα τοῦ τρίτου μέρους τῆς ὅλης συγγραφῆς. Εἰς τὸ δεύτερον τοῦτο τμῆμα τὸ θέμα εἶναι ἡ πνευματικὴ ἀνάπτυξις τοῦ παιδιοῦ. Ὑπομιμνήσκει ἡ συγγραφεὺς ὅτι ἡ ἀποστολὴ τῆς Νηπιαγωγοῦ δὲν εἶναι νὰ διδάξῃ ἀλλὰ νὰ παιδαγωγήσῃ. Ἀκολουθοῦσα ἡ συγγραφεὺς τὴν ὑπὸ τοῦ Ρουσσὼ τεθεῖσαν ἀρχήν, ἣν ἔφερεν πάλιν εἰς ἐπικαιρότητα ἡ Montessori, συνιστᾷ τὸν περιορισμὸν εἰς τὸ ἐλάχιστον τῆς ἐκ μέρους τῆς Νηπιαγωγοῦ «διδακτικῆς παρεμβάσεως». Εἶτα δὲ χαρακτηρίζει ὡς βασικὴν προϋπόθεσιν τὴν ἄσκησιν τῶν αἰσθήσεων, καθ' οὓς τρόπους ἐξετέθη εἰς τὸ πρῶτον μέρος τῆς πρὸ ὀφθαλμῶν συγγραφῆς, ἔνθα περιεγράφησαν αἱ ὑπὸ τοῦ Fröbel, Montessori, Decroly καὶ Claparède ἐπινοηθεῖσαι μέθοδοι. Τὰ μέσα τὰ ὁποῖα ἔχει εἰς τὴν διάθεσίν του, διὰ νὰ προωθήσῃ τὴν πνευματικὴν τοῦ παιδιοῦ ἀνάπτυξιν τὸ Νηπιαγωγεῖον εἶναι: 1ον Αἱ λεκτικαὶ ἀσκήσεις. 2ον Τὸ σχέδιον. 3ον Ἡ πλαστική. 4ον Ἡ χειροτεχνία καὶ 5ον Ἡ εἰσαγωγὴ εἰς τὴν ἀνάγνωσιν, γραφὴν καὶ ἀρίθμησιν,

Δι' ἕκαστον ἐκ τῶν ἀνωτέρω μέσων παρέχονται σαφεῖς ὁδηγίαι εἰς ἰδιαίτερα ἐπὶ μέρους κεφάλαια. Προκειμένου περὶ τῶν λεκτικῶν ἀσκήσεων συνιστᾶται λίαν ὀρθῶς παρὰ τῆς συγγραφέως ἡ καλλιέργεια τῆς πρὸς ἀνακοίνωσιν ὁρμῆς τῶν παιδιῶν. Εὐκαιρίαν πρὸς τοῦτο παρέχουν τὰ περιστατικὰ τῆς ζωῆς τῶν παιδιῶν, εἰς τὸ σπίτι, εἰς τὸ περιβάλλον τοῦ Νηπιαγωγείου, τὰ διάφορα ἀντικείμενα καὶ αἱ εἰκόνες. Ἐξαίρεται προσέτι ἡ ἀξία τῆς καλῆς ἀπαγγελίας, τῆς ὀρθοφωνίας καὶ τῆς διηγήσεως καὶ ἀκροάσεων παραμυθιῶν. Προκειμένου περὶ τῆς ζωγραφικῆς παρέχεται ἐν ἀρχῇ ἐπιτυχὴς χαρακτηρισμὸς τῶν γνωρισμάτων τὰ ὁποῖα προσιδιάζουν εἰς τὰ ζωγραφήματα τῶν μικρῶν παιδιῶν. Τὰ παιδιά, παρατηρεῖ ἡ συγγραφεύς, ἀντιστρέφουν τὴν σειρὰν τῆς δημιουργίας, ἀρχίζουν μὲ τὸν ἄνθρωπον ἀντὶ νὰ τελειώνουν μὲ αὐτόν. Τὰ πολὺ μικρὰ παιδιὰ ἀρχίζουν ἀπὸ τὸ περισσότερον δύσκολον μέρος καὶ ἰδίως ἀπὸ τὸ πρόσωπον

(σελ. 263) Ὁ σκοπὸς τῆς ἐνασχολήσεως μὲ τὴν τέχνην, σημειώνει λίαν ὀρθῶς ἡ συγγραφεύς, ὄχι μόνον εἰς τὸ Νηπιαγωγεῖον ἀλλὰ καὶ εἰς ὅλον τὸ σχολεῖον, δὲν εἶναι ἡ κατασκευὴ ἀριστουργημάτων. Ἡ τέχνη πρέπει νὰ ἀποτελῇ τμῆμα τῆς ζωῆς τοῦ παιδιοῦ καὶ νὰ συντελῇ εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν αἰσθήσεών του. Εἰς τὰς σελ. 263—265 παρέχεται ἐπὶ τῆς συγγραφέως συνοπτικὸν σχεδίασμα περὶ τῶν ἐξελικτικῶν σταδίων τῆς διαμορφώσεως τοῦ σχεδίου εἰς τὰ παιδιὰ τῶν διαφόρων ἡλικιῶν καὶ εἶτα διατυποῦνται ὁδηγίαι διὰ τὰ χρησιμοποιούμενα ὑλικὰ (ζωγραφικὴ μὲ τὰ δάκτυλα, μὲ κιμωλίαν κτλ.). Μὲ τὴν αὐτὴν ἐποπτικότητα καὶ σαφήνειαν γίνεται λόγος περὶ τῆς ἐνασχολήσεως τῶν παιδιῶν εἰς τὴν πλαστικὴν μὲ πηλόν, μὲ χάρτινον πολτὸν καὶ ἄλλα ὑλικά. Αἱ ἐνασχολήσεις μὲ τὴν χειροτεχνίαν χαρακτηρίζονται ἀπὸ τὴν συγγραφέα ὡς πραγματοποιοῦσαι τὸν συντονισμὸν τῆς ἐνεργητικότητος τῶν διαφόρων αἰσθητηρίων ὀργάνων (ἰδίως ὀφθαλμοῦ καὶ χειρὸς) διὰ τὴν πραγματοποίησιν πρακτικῶν σκοπῶν. Αἱ χειροτεχνικαὶ ἐργασίαι πρέπει, κατὰ τὴν συγγραφέα μας, νὰ ἔχουν αἰσθητικὸν χαρακτῆρα καὶ νὰ ἀνταποκρίνωνται πρὸς χρήσιμον σκοπόν. Ἡ σχολικὴ ζωὴ καὶ ἰδιαιτέρως αἱ ὑποτυπώδεις δραματοποιήσεις, τὸ κουκλοθέατρον καὶ ἡ διοργάνωσις ἐκθέσεων παιδικῶν χειροτεχνημάτων, σημειώνει ἡ συγγραφεύς, παρέχουν εὐκαιρίαν νὰ ἐνδαφερθοῦν τὰ παιδιὰ διὰ τὴν κοπτικήν, ῥαπτικὴν καὶ τὴν ὑφαντικήν.

Τὸ ἑνδέκατον καὶ τελευταῖον κεφάλαιον τῆς ὅλης συγγραφῆς ἀσχολεῖται μὲ τὸν τρόπον, κατὰ τὸν ὁποῖον θὰ κατορθωθῇ νὰ εἰσαχθῇ τὸ παιδὶ εἰς τὴν ἀνάγνωσιν, τὴν γραφὴν καὶ τὴν ἀρίθμησιν. Ἡ συγγραφεὺς τονίζει ὅτι πρόκειται οὐχὶ περὶ διδασκαλίας ἀλλὰ περὶ ἁπλῆς εἰσαγωγῆς. Ὡς πρὸς τὴν εἰσαγωγὴν εἰς τὴν ἀνάγνωσιν προτείνεται ἡ χρησιμοποίησις καὶ τῆς ὁλικῆς μεθόδου, ἣν συνιστᾷ ὁ Decroly καὶ τῆς μεθόδου τῆς Montessori. Παραλλήλως πρὸς τὴν εἰσαγωγὴν εἰς τὴν ἀνάγνωσιν εἶναι δυνατὸν νὰ γίνεται καὶ ἡ εἰσαγωγὴ εἰς τὴν γραφήν. Σημειοῦται ὅτι κατὰ τὴν μέθοδον τῆς Montessori προτάσσεται ἡ εἰσαγωγὴ εἰς τὴν γραφήν. Ἐκτενέστερος λόγος γίνεται διὰ τὴν εἰσαγωγὴν εἰς τὴν ἀρίθμησιν (σελ. 286—308). Περιγράφεται τὸ ἀπαιτούμενον συγκεκριμένον ὑλικὸν μὲ τὸν χειρισμὸν τοῦ ὁποίου μεθοδικῶς θὰ δυνηθῇ τὸ παιδὶ νὰ ἀντιλαμβάνεται ποῖοι ἀριθμοὶ καὶ ποῖα μεγέθη ἠμπορεῖ νὰ χαρακτηρίσῃ ὡς ἴσα, ἢ ὡς μικρότερα ἢ ὡς μεγαλύτερα. Καταδεικνύεται ἡ μεθοδικὴ πορεία, ἥτις πρέπει νὰ ἀκολουθηθῇ κατὰ τὴν ἀναζήτησιν τῆς μονάδος μὲ ἀφετηρίαν τὰ πολλὰ ἀντικείμενα, τὰ ἀποτελοῦντα σύνολα καὶ ὁμάδας. Ὑποδεικνύονται οἱ συγκεκριμένοι χειρισμοὶ τοῦ ἀριθμητικοῦ ὑλικοῦ οἱ ἀπαραίτητοι διὰ νὰ ἀποκτήσῃ τὸ παιδὶ τὴν ἀντίληψιν τῶν ἀριθμῶν 1—7. Ἐν τέλει περιγράφονται αἱ ἐποπτικαὶ διὰ τὴν διδασκαλίαν τῶν ἀριθμῶν μέθοδοι τῶν Cuisenaire καὶ Herbinière - Lebert.

Ἡ προηγηθεῖσα ἀνάλυσις ἀρκεῖ διὰ νὰ καταδείξῃ ὅτι ἡ συγγραφὴ τῆς Τ. Κυριαζοπούλου—Βαληνάκη ἔχει γραφῆ μὲ ἐπιστημονικὴν ἀρτιότητα καὶ πληρότητα. Εἶναι ἡ πρώτη ἀρτία συγγραφὴ εἰς τὴν ἑλληνικὴν βιβλιογραφίαν, ἥτις συστηματικῶς καὶ μὲ ἐπιστημονικότητα ἐξετάζει τὰ προβλήματα τῆς προσχολικῆς ἀγωγῆς. Ὑπάρχουν, ὡς ἐσημειώσαμεν ἀνωτέρω, ἀρκεταὶ ἐπὶ τοῦ ἐν λόγῳ θέματος εἰς τὴν ἑλληνικὴν συγγραφαί. Πᾶσαι ὅμως εἶναι ἀποσπασματικοῦ χαρακτῆρος. Πρώτη ἡ Τ. Κυριακοπούλου—Βαληνάκη παρουσιάζει ἀρτιωμένον ἔργον ὅπερ στηρίζεται ὄχι μόνον ἐπὶ θεωρητικῆς μελέτης τοῦ θέματος ἀλλὰ καὶ ἐπὶ πρακτικῆς ἐφαρμογῆς. Ἔχομεν ἤδη σημειώσει ὅτι ἡ συγγραφεύς μας διευθύνει ἤδη ἐπὶ δωδεκαετίαν τὴν ἐν Καλλιθέᾳ τῶν Ἀθηνῶν Σχολὴν τῶν Νηπιαγωγῶν. Εἰς τὸ κατὰ τὴν 3—7 Ἰουλίου διεθνὲς συνέδριον εἰς Νίκαιαν τῆς Γαλλίας, τὸ συγκροτηθὲν ὑπὸ τοῦ Συλλόγου τῶν Γαλλίδων Νηπιαγωγῶν καὶ τῆς Γαλλικῆς Ἐπιτροπῆς τῆς Διεθνοῦς Ὀργανώσεως τῆς Προσχολικῆς Ἀγωγῆς (O.M.E.P.) μὲ θέμα τὴν ὀργάνωσιν τῆς προσχολικῆς ἀγωγῆς, ἡ Τ. Κυριαζοπούλου ἐξεπροσώπησε τὴν Ἑλλάδα ὡς γραμματεὺς τῆς ἁρμοδίας ἑλληνικῆς ἐπιτροπῆς. Ἐπαρουσίασεν εἰς τὸ ῥηθὲν συνέδριον τὰ ἑλληνικὰ ἐκθέματα περιλαμβάνοντα τὴν ἔργασίαν 289 Δημοσίων καὶ Ἰδιωτικῶν Ἑλληνικῶν Νηπιαγωγείων καὶ ὡμίλησε περὶ τῆς καταστάσεως τῆς προσχο-

λικῆς ἀγωγῆς ἐν Ἑλλάδι. Εἰς τὸ ἐπίσημον περιοδικὸν τῆς ὁηθείσης Γαλλικῆς Ὀργανώσεως ΟΜΕΡ (Ἰανουάριος 1963 φύλλ. 9) ἐδημοσιεύθη εἰς τὴν ἀγγλικὴν συντεταγμένη ἔκθεσις τῆς Τ. Κυριαζοπούλου—Βαληνάκη «Report of the Nice Congress» περὶ τῶν ἐν γένει ἐργασιῶν τοῦ συνεδρίου.

Ἀνασκοποῦντες τὴν πρὸ ὀφθαλμῶν συγγραφὴν εὑρίσκομεν ὡς ὀρθὴν τὴν πρόταξιν τοῦ ἱστορικοῦ μέρους, εἰς τὸ ὁποῖον ἐκτίθεται ἡ συμβολὴ διὰ τὴν θεμελίωσιν τῆς Προσχολικῆς Ἀγωγῆς ἀπὸ τοὺς Fröbel, Montessori, Decroly καὶ Claparède. Εἰς τὸ συστηματικὸν μέρος ἡ συγγραφεὺς ἐξαίρει τὴν προβληματικότητα, ἥτις ὑφίσταται ὡς πρὸς τὰς χρησιμοποιητέας κατὰ τὴν περίοδον τῆς προσχολικῆς ἀγωγῆς μεθόδους. Ἡ χρῆσις τῶν ἐπινοηθέντων ἀπὸ τὸν Fröbel καὶ τὴν Montessori παιγνιδίων εἶναι δυνατὸν σχηματοποιουμένη νὰ ἀποβῇ εἰς βάρος τῆς ἀναπτύξεως τῆς ἐλευθέρας αὐθορμησίας τῶν παιδιῶν. Τόσον ἡ Montessori ὅσον καὶ ὁ Decroly ἤντλησαν πολλὰ ἀπὸ τὰς ἐργασίας τοῦ γάλλου ἰατροῦ Edouard Seguin (1812—1880) καὶ ἰδίας ἀπὸ τὸ ἔργον του «Images graduées à l' usage des enfants arriérés et idiots». Paris 1846. Ἀνακύπτει ὅμως τὸ ἐρώτημα εἰς ποίαν ἔκτασιν τὰ παιγνίδια τὰ εἰδικῶς ἐπινοούμενα διὰ νὰ ἀφυπνίσουν τὴν ἐνεργητικότητα τῶν καθυστερημένων παιδιῶν εἶναι ἀπαραίτητα καὶ ἐπωφελῆ καὶ διὰ τὰ κανονικὰ παιδιά. Ὁ Πλάτων εἰς τοὺς «Νόμους» 793 Ε κέ. διὰ τὰ παιδιὰ 3—6 ἐτῶν συνιστᾷ παιγνίδια ἐλευθέρως ἀπὸ τὰ ἴδια τὰ παιδιὰ ἐπινοούμενα «τριετεῖ δὲ δὴ καὶ τετραετεῖ καὶ πενταετεῖ κοὶ ἔτι ἑξαετεῖ ἤθει ψυχῆς παιδιῶν δέον ἂν εἴη . . . . παιδιαὶ δ' εἰσὶ τοῖς τηλικούτοις *αὐτοφυεῖς τινές, ἃς ἐπειδὰν ξυνέλθωσιν αὐτοὶ σχεδὸν ἀνευρίσκουσιν*». Ὁμοίως καὶ εἰς τὴν διευθέτησιν τοῦ περιβάλλοντος τοῦ Νηπιαγωγείου πρέπει νὰ δεσπόζῃ ἡ ἀρχὴ τῆς μὴ καταπιέσεως τῆς ἐλευθερίας καὶ ἡ ἀρχὴ παροχῆς εὐκαιριῶν πρὸς αὐθορμήτους ἐκδηλώσεις. Ἡ Τ. Κυριαζοπούλου—Βαληνάκη, παρατηρεῖ τις εὐχαρίστως, ὅτι ἐπισημαίνει ἀμφοτέρους τούτους τοὺς κινδύνους. Θὰ ἦτο προσέτι δυνατὸν νὰ ἐξαρθῇ ἐμφατικώτερον ἡ ἀνάγκη τῆς χρησιμοποιήσεως τῶν λαϊκῶν παιδικῶν ᾀσμάτων, ἑορτῶν καὶ παραδόσεων καὶ νὰ παρασχεθοῦν ὡς πρὸς αὐτὰς συγκεκριμέναι ὑποδείξεις. Ἡ λαογραφικὴ ἔρευνα θὰ ἦτο εἰς θέσιν νὰ παράσχῃ ὡς πρὸς τοῦτο σημαντικὴν βοήθειαν.

Ἡ ἐπισκοπηθεῖσα συγγραφὴ τῆς Τ. Κυριαζοπούλου—Βαληνάκη, ὡς καὶ ἐκ τοῦ τίτλου της συνάγεται ἀποτελεῖ τὸν πρῶτον τόμον ἐκτενεστέρου συγγράμματος. Ἀπομένουν εἰσέτι ἄρκετὰ προβλήματα πρὸς ἔρευναν, ἅτινα εἴμεθα βέβαιοι ὅτι θὰ ἐξετασθοῦν εἰς τὸν ἐκδοθησόμενον δεύτερον τόμον. Εὐκταῖον θὰ ἦτο νὰ περιληφθῇ εἰς αὐτὸν καὶ μελέτη περὶ τοῦ ῥυθμοῦ τῆς ἐξελίξεως τῆς κοινωνικότητος καὶ τῆς συναισθηματικότητος τῶν παιδιῶν τῆς προσχολικῆς ἡλικίας. Μετὰ μεγάλης προσοχῆς πρέπει νὰ ἐξετασθῇ καὶ τὸ πρόβλημα τῆς ἐπιλογῆς καὶ ἐκπαιδεύσεως τῶν Νηπιαγωγῶν καὶ τῆς ὀργανώσεως τῶν Νηπιαγωγικῶν Σχολῶν. Θὰ ἦτο δυνατὸν μὲ τὴν ἔκδοσιν καὶ τοῦ δευτέρου τόμου νὰ δοθῇ εἰς τὰς χεῖρας ὄχι μόνον τῶν Παιδαγωγῶν ἀλλὰ καὶ τῶν γονέων σύγγραμμα εἰς ἄκρον διὰ τὸ Ἔθνος ἐπωφελές. Ἡ ἐπιμέλεια περὶ τῶν ψυχῶν καὶ τῶν σωμάτων τῶν νέων ἔχει χαρακτηρισθῆ ἀπὸ τὸν Πλάτωνα (Νόμοι 790 Β) ὡς ὕψιστον τοῦ καλοῦ νομοθέτου καθῆκον «Τοιγαροῦν μήπω λήξωμεν τῆς τοιαύτης νομοθεσίας, πρὶν ἂν καὶ τὰ περὶ τὰς ψυχὰς τῶν πάνυ νέων παίδων ἐπιτηδεύματα ἀποδῶμεν κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον, ὅνπερ ἤρξμεθα τῶν περὶ τὰ σώματα μύθων διεκπεραίνειν».

Κ. Δ. ΓΕΩΡΓΟΥΛΗΣ